

JEANNE-PIERRE VAN MEERBEEK

Louvain, Belgium

AZ ÖSZTÖN-SÉMÁK JEAN PIAGET ELMÉLETÉN ALAPULÓ PSZICHOGENETIKAI ÉRTELMEZÉSE

Jacques Schotte „öszöntör elmélete” (Théorie des Circuits) az ösztön-séma vektorai közt sorrendet állít fel: kontaktus—szexuális—paroxizmális—szkizofrén vektorok.

Ebből származik az az elgondolásunk, hogy a *séma* a pszichogenetikus fejlődés kiemelkedő szakaszait is visszatükrözi, ezáltal utal a fejlődés egészének struktúrájára. Jóllehet Piaget elmélete a kognitív-, illetve logikai fejlődésre irányul, olyan sajátosságai is vannak, amelyek lehetővé teszik számunkra az elmélet 'pszichogenetikus olvasatát', azt, hogy kimutassuk: a fejlődés egészének struktúrája egyaránt érint kognitív és személyiségvonatkozásokat.

Piaget a fejlődés négy fontos szakaszát különítette el:

— Szenzomotoros szakasz: 0-tól 1-2 éves korig

A gyakorlati intelligencia kifejlődése a nyelv és a reprezentáció megjelenése előtt. Ezt kapcsolatba hozzuk a KONTAKTUS vektorral.

— Művelet előtti és szimbólumképzési szakasz: 1 1/2 éves kortól 7-8 éves korig.

A gyermek a reprezentáció különböző formáihoz jut el: a nyelv, a szimbólum, az utánzás kialakulásához. Itt feltételezzük a SZEXUÁLIS vektorral való kapcsolatot.

— Konkrét műveleti szakasz: 7-8 éves kortól 11-12 éves korig; a gyermek eljut a valós szituatív helyzetek logikai megfordíthatóságáig (reverzibilitás). Ezt a szakaszt a PAROXIZMÁLIS vektorral hozzuk összefüggésbe.

— Formális műveleti szakasz: 11-12 éves kortól a fiatal serdülők folyamatosan haladnak a hipotetikus-deduktív gondolkodás felé. Ez a szakasz az Sch-vektorral hozható kapcsolatba.

Alapvető feltételezésünk szerint a genetikai periódusok kapcsolatban vannak a séma vektoraival.

A KONTAKTUS VEKTOR ÉS A SZENZOMOTOROS SZAKASZ

Piaget szerint ennek a periódusnak hat alszakasza van. Néhányat ezek közül most összevonunk abból a célból, hogy kimutassuk: a szenzomotoros fejlődés megfeleltethető annak a pályának, amelyen a 'Kontaktus Ösztönköre' halad.

— „m+”, illetve az 1. alszakasz (0-tól 6 hét), úgymond „a veleszületett reflexek gyakorlásának” felel meg. Ezek az ösztönös megnyilvánulások teszik lehetővé a szopást, s mellette a megkapaszkodást is (az ujjak ökölbezáródása a szopás alatt; Moro-féle átkarolási reflex). Mindez Hermann Imre „Sich Anklammern — Auf-Suche-Gehen” (Megkapaszkodás-keresés) c. tanulmányát juttatja eszünkbe, amely Szondi számára a Kontaktus vektor mintájául szolgált. Hermann hivatkozik a majmok kapaszkodó viselkedésére, amely Szondi szerint a megkapaszkodás filogenetikus előzménye lehet, s amely az egyéni genetikai fejlődésben újraismétlődik.

— „d-”, illetve a 2. és 3. alszakasz (8-9 hónapos korig) elsősorban a saját testre (ujjszopás), majd a külső környezetre (csörgörázás) vonatkozó „szerzett készségeket” érinti. Piaget érvelése szerint e viselkedések ismétlődőek, természetüktől fogva önmaguk fenntartására törekszenek, és csak a tárgyakkal való véletlen találkozások folytán módosulnak. Mindez alapul szolgál a „d-”-vel való egybevetéshez.

— „d+”, illetve a 4. és 5. alszakasz (18 hónapos korig) a járás elsajátításának korszaka! (Auf Suche Gehen!) A gyermek megfigyelővé és kísérletezővé válik: meglök véletlenül egy tárgyat, majd megismétli azt az előidézett hangért, ezt követően pedig összehasonlítást tesz más tárgyakkal. Önmagában az újdonság kedvéért teszi mindezt.

— „m-”, illetve a 6. alszakasz (18 hónaptól 2 éves korig). Ekkor a gyermek képessé válik a felfedezésre, azáltal, hogy a megelőzően kidolgozott sémákat mentálisan illeszti. Ezt a korszakot a szenzomotoros szakaszból való 'kilépés' állomásának tekintjük: a gyermek elszakad a dolgokkal végzett közvetlen tevékenységektől.

A szenzomotoros periódus közeli kapcsolatban áll a kötődés ösztöneivel, minthogy a dolgok valódi jelenlétét s a velük való azonnali „kontaktust” igényli. Az „ösztönkör” hagyományos értelmezésének gazdagítása a fejlődés egymást követő szakaszaival felold olyan ellentéteket, mint a „megkapaszkodás és elszakadás”; míg megtartja az „újdonság keresését”.

A SZEXUÁLIS VEKTOR ÉS A MŰVELET ELŐTTI, VALAMINT SZIMBÓLUMKÉPZÉSI SZAKASZ

A második fejlődési szakaszt a reprezentáció kialakulása jellemzi: a nyelv, a szimbolikus játéka, az utánzása stb. A szexuális vektor a „tükörkép” vektor, amelyben a libido a test Gestalt-jára összpontosul.

A szexuális vektor „Ösztönköre” által ki tudjuk mutatni, hogy e fejlődési periódus egésze, sajátos ismereteivel együtt, szorosan kapcsolódik a testkép gondolatköréhez.

Ennek a periódusnak két alszakasza van. Az első („szimbolikus”; hozzávetőleg 4 és 1/2 éves korig) az $S = \pm$ reakcióval társítható (a „csábulás” konstellációja). Ezen a szinten a gyermek szívesen játszik szimbolikus játékokat: berregve utánaz egy autót, akármilyen tárgy kerül a kezébe, például ceruza vagy kavics. Piaget szerint a gyermek örömet leli valamely tevékenység (vagy séma) reprodukciójában. Nem kell-e azonban ehhez hozzátennünk, hogy örömet leli a szereplésben, megelevenítve önmagát. Mondhatnánk, „önmagát csábítja”. Ez adhatja az alapját, hogy kapcsolatba hozzuk ezt a szakaszt az $S = \pm$ reakcióval.

A második alszakaszra („intuitív”; 4-től 7-8 éves korig) a szimbolikus játék közelebb kerül a valósághoz és szocializálódik; ekkor a kiteljesedett utánzás áll az előtérben. A reprezentációnak ez az a vonatkozása, amely kizárólag mozgásos tevékenységre támaszkodik, s amely ezáltal az „s+” reakciót váltja ki. A legfontosabb azonban, hogy az utánzás a saját test reprezentációját szolgálja; ezáltal átmenetet biztosít az előző „passzív” stádiumból az „aktív”-ba. Ez igazolja a kapcsolatot az $S = \pm$ reakcióval (a „csábító” konstellációja). Egy klinikai tünet szemlélteti ezt az interpretációt:

a pszichomotoros fejlődésben elmaradott gyermekek másoknál kevesebb „s+” reakciót adnak; egymást követő „s” reakcióik változatosak (s0; s-).

A párhuzamosság az „S” vektorral azt sugalmazza, hogy a fejlődés második periódusa fontos szerepet játszik abban, hogy a reprezentációs formák aktív „mesterévé” válják a gyermek, melyek közül a legalapvetőbb vitathatatlanul a testkép.

A PAROXIZMÁLIS VEKTOR ÉS A KONKRÉT MŰVELETI PERIÓDUS

Piaget szerint 7-8 éves kortól a gyermek képes konkrét műveleti megfordításokra. Például ha veszünk két azonos plasztilinből gyúrt labdát, majd az egyikből hurkát formálunk, a logikai reverzibilitás megjelenése előtt a gyermek azt fogja állítani, hogy az utóbbiban több anyag van, mert hosszabb. Gondolkodása közvetlenül az „észlelésre irányul”. A reverzibilitás elsajátítása után a gyerek azt mondja, hogy e kettő ugyanannyi, mert se nem vettünk el belőle, se nem tettünk hozzá. Mentálisan anticipálni tudja az eredményt és annak fordítottját is.

Úgy véljük, hogy a „hy+” jellemezheti a gyermek gondolkodásmódját a logikai reverzibilitás előtt: a közvetlenül „megjelenőre” válaszol és teljes személyével az „észlelhető jelenet” felé fordul.

A „hy-” tekintetében a klinikai adatok azt mutatják, hogy ez a gyermekek életkorával gyakoribbá válik, amely ebben az életszakaszban a tiltások interiorizációján át a „felettes én” és a morális tudat kialakulásával függ össze. Ezzel párhuzamosan úgy tűnik, hogy a „hy-” kapcsolatban van a „műveleti struktúrák” felépítésével is, melyeket Piaget „interiorizált cselekedeteknek” tart. Ezek az „interiorizált struktúrák” teszik lehetővé a személy számára, hogy az észlelés által irányított válaszait kontrollálja. Összegezve: kognitív szinten a műveleti struktúrákat a „felettes én” ekvivalensének tekintjük. Piaget maga ezt úgy fogalmazta meg, hogy „a logika a gondolkodás erkölce”.

Minthogy az ösztönkör utolsó állapotával társul, az „e+”-t úgy tekintjük, mint aminek gyakorisága a latencia periódus végére (10 éves kor táján) megnövekszik. Ekkorra a gyermek a párok közti reciprok relációt is elsajátítja, miután korábban megkülönböztetési problémákat elemi, konkrét szinten már megoldott, így például szülei nemzedékével kapcsolatban. A reciprocitás előrehaladása szociális téren feltételezhetően megalapozza a kognitív tudás kidolgozását, így például a téri perspektívák reciprocitásának elsajátítását.

Társítva a logikus gondolkodás kifejlődését a paroxizmális vektorral, felmerül a logikai folyamatok és a „felettes én” közötti hasonlóság.

AZ SCH-VEKTOR ÉS A FORMÁLIS GONDOLKODÁS PERIÓDUSA

Áttérve a formális gondolkodásra, a személy képessé válik hipotézisek felvetésére, míg korábban gondolkodása konkrét helyzetekhez kötődött. Piaget rámutatott, hogy ez a gondolkodási mód spontán módon a mindennapi életben jelentkezik, olyankor, amikor a problémák kombinatív megoldást igényelnek.

Hasonlóan, mint a paroxizmális vektor ösztönkörében, az első diagonális bitendencia ($p-$, $k+$) a korábbi genetikus periódus vonásait vetíti vissza.

A projektív módon értelmezett „ $p-$ ” az a személy, „aki nem gondolkodik”, aki nem vet fel hipotéziseket, aki számára a dolgok egyszerűen önmaguk. Ilyen a kisgyermek gondolkodása, aki még „beleolvad”, „részt vesz” az őt körülvevő világban.

Az introjektív módon értelmezett „ $k+$ ” a logikai struktúrák és sémák határozott kiegyensúlyozott állapotán alapul, olyannyira, hogy többé semmi külső hatás nem borítja fel ezt az egyensúlyt. Ez főként a formális gondolkodás struktúrái esetében van így, mint például a proposíciók kombinációjában, amely lehetővé teszi a probléma minden kombinációjának és lehetséges kimenetének „előrelátását”. A gondolkodás zártkörűvé, függetlenné válik; mindent „birtokol”, mindent „hatalmába kerít”, amely „felülmúlja” a valóságot.

A másik oldalon a „ $k-$ ” épp a valóság konfrontációját képviseli: a gondolatok által bejárt lehetőségek empirikus „igazolását”.

Az utolsó állapotra jellemző „ $p+$ ”-t a fejlődésből való „kilépés tendenciájának” tekintjük, mikor a személy olyan kérdéseket tesz fel magának a „jövőjét” illetően, amelyek a fejlődéstől teljesen eltérőek.

A formális gondolkodás és a szkizofrén vektor oly módon kapcsolódik, ahogy az igazolhatóság szempontjából a realitás és a gondolkodás viszonya.

Következtetés:

A fejlődés minden jelentős állomása összekapcsolható egy ösztönvektorral vagy állapottal. És megfordítva, az ösztöntendencia jelentést nyer és elhelyezhető Piaget pszichogenetikus rendszerében.

A genetikus értelmezés lehetősége azonban önmagában is kérdés. Az ösztön-séma eredete kívül esik a fejlődési kereten: olyan antropológiai és pszichopatológiai „kategóriákat” tételez fel, melyeket a pszichogenetikai modell semmiképpen sem predesztinál.

Ebből következtetve, úgy gondoljuk, hogy a fejlődési szakaszoknak van egy olyan „vezérelve”, amely számszerűen meghatározza a szakaszokat. A genetikus pszichológia ennél fogva az „analitikus pszichogenetika” státuszába kerül, s a pszichopatológia módjára képessé válik a pszichikai mechanizmusok felfedezésére. Másfelől, ebben a globálisabb antropológiai problémafelvetésben az egyént illetően a fejlődés nemcsak „strukturálódó”, hanem „jól strukturált” is.

Az eredeti elv gondolata önmagában természetesen nem új. Így például a Freud által bevezetett „latencia periódus”, a fejlődés architektúrájában az incesztus tiltásának létezéséként tekinthető. Szondi ösztön-sémái és Piaget elmélete segítségével kimutatható, hogy a fejlődési szakaszokban mindvégig jelen van valamiféle elv, beleértve annak kognitív és logikai vonatkozásait is.

Fordította: Kónya Anikó